

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

А.М. Івановська*

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

В результаті розвитку суспільних відносин, які регулюються правом, з'являється велика кількість правових актів, які мають певні особливості. Офіційно визнана відмінність правових актів встановлюється в Конституції і законах України і визначається специфікою органів, які приймають ті чи інші акти. Як правило, форма таких актів має офіційний характер і закріплена конституцією і законами. Особливе місце Конституційного Суду України в системі державних органів влади обумовлює виникнення питання про юридичну природу актів, які ним видаються.

Правова природа актів конституційного правосуддя представляє значний теоретичний і практичний інтерес. Цю наукову проблему дуже точно сформулював Л.В. Лазарев: акти конституційного правосуддя — це нормативно — правові акти, конституційно — судові прецеденти, правові констатації чи рішення, яким властивий преюдиційний характер¹?

Проблемні питання юридичної природи актів органів конституційної юстиції неодноразово були предметом висвітлення в юридичній літературі. Зокрема, дану проблему досліджували: В. Кряжков, Л. Лазарев, Ю. Лівшиц, В. Лучин, О. Дороніна, Ю. Кудрявцев, П. Євграфов, М. Савенко, М. Кельман, Ж. Овсепян, Б. Ебзеєв, М. Селівон, В. Годованець, В. Вознюк, Л. Чубар, В. Скомороха, І. Пшеничний, Ю. Дмитрієв, М. Тесленко, В. Гергелійник, В. Шаповал, В. Тихий. Не зважаючи на наявність теоретичних досліджень у даному напрямку, питання юридичної природи актів органів конституційного контролю і актів Конституційного Суду зокрема є досить актуальним і потребує подальшого теоретичного дослідження та законодавчого вдосконалення.

Виходячи з викладеного, метою цієї публікації є дослідження юридичної природи актів Конституційного Суду України, визначення їх місця в ієрархії нормативно-правових актів України, окреслення основних напрямків вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

У відповідності з Конституцією України актами, які приймаються Конституційним Судом України в процесі здійснення конституційного правосуддя є рішення і висновки Конституційного Суду України, а у Законі України "Про Конституційний Суд України" про акти говорить глава 8.

© Івановська А.М., 2005

* доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права, кандидат юридичних наук

¹ Лазарев Л.В. Конституционный Суд России и развитие конституционного права // Журнал российского права. — 1997. — № 11. — С. 10.

Вже у самій його назві — “Рішення і висновки Конституційного Суду України” вбачаються основні види актів, що приймаються в ході конституційного судочинства. В юридичній літературі всі акти Конституційного Суду України іменуються “рішеннями”. “Рішення Конституційного Суду” — родове узагальнення акту, який відповідає встановленим Законом про Конституційний Суд критеріям².

Відповідно до частини другої ст. 150 Конституції України Конституційний Суд України постановляє рішення з питань, які обов’язкові до виконання на території України, остаточні і не можуть бути оскаржені³.

Акти Конституційного Суду України займають окреме місце в системі правових актів. Ці акти можуть поєднувати якості як правостановлюючих, так і нормовстановлюючих актів. Конституційний Суд України в результаті розгляду справ постановляє рішення. Інтерпретуючи Конституцію України, він виявляє конституційний зміст закону, встановлює факт неконституційності правової норми і в результаті формує єдине конституційне праворозуміння — загальні масштаби діяльності учасників конституційних правовідносин.

Рішення Конституційного суду України приймаються в особливому процесуальному порядку. Цей порядок встановлений главою 8 Закону України “Про Конституційний Суд України”, де, зокрема, фіксуються назви актів, їх зміст, реквізити, порядок голосування, підписання і обнародування.

Враховуючи вище викладені особливості рішення Конституційного Суду України, можна сформулювати це поняття як правовий акт, який прийнятий Судом в межах своєї компетенції і у встановленому законом процесуальному порядку, містить висновки Конституційного Суду, постановлені ним у результаті конституційного судочинства відносно конституційності і офіційного тлумачення Конституції і законів України, а також має державно-владний характер і обов’язкову силу на всій території України і оскарженню не підлягає.

Практична діяльність Конституційного Суду України свідчить про те, що його рішення мають нормативний характер, здатні породжувати певні правові наслідки і спрямовані на регулювання певних суспільних відносин. Заслугує на увагу позиція Ж.І. Овсепян у трактовці ознак нормативної природи рішень органів конституційної юрисдикції. Сам факт відміни законодавчого або управлінського документа, що здійснюється органами конституційної юрисдикції, — це акт нормативного рівня, причому такий, що стоїть вище відмінюваного закону (постанови), яку б юридичну силу він не мав⁴. У деяких країнах конституції, закони офіційно надають актам конституційної юрисдикції силу закону. Наприклад, в Основному Законі ФРН міститься положення, відповідно до якого рішення Федерального Конституційного Суду Німеччини мають силу закону (ст. 94(2) Основного закону ФРН)⁵. Відповідно до п. 1 ст. 4 Конституції Республіки Казахстан нормативні постанови Конституційної Ради Республіки Казахстан входять до системи діючого права Республіки⁶.

Поряд із верховенством у системі законодавства (на конституційному рівні) рішення конституційних судів мають і вищу юридичну силу щодо актів загальних та інших судових органів. Це пов’язано з особливим рівнем правосуддя, яке здійснюється цими судами, високим соціальним

² *Ебзеев Б.С.* Конституция. Правовое государство. Конституционный Суд: Учебн. пос. для вузов. — М., 1997. — С. 162; *Кряжков В.А., Лазарев Л.В.* Конституционная юстиция в Российской Федерации: Учебн. пос. — М., 1998. — С. 228.

³ Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

⁴ *Овсепян Ж.И.* Акты органов судебного (квасисудебного) конституционного контроля (на материалах Австрии, Италии, Испании, Франции, ФРН) // Государство и право. — 1994. — № 4. — С. 119.

⁵ Конституции государств Европейского Союза. — М.: Норма, 1997. — С. 214.

⁶ Конституции государств Европы: В 3 т. / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. — М.: Норма, 2001. — Т. 2. — С. 176.

статусом учасників процесів, у яких, як правило, беруть участь представники вищих представницьких та виконавчих державних структур, органів судової влади, територіальних утворень. Однак вища юридична сила їх рішень впливає з тих положень нормативних актів, якими закріплено право загальних, адміністративних та інших судових органів звертатися до конституційних судів щодо перевірки на конституційність (законність) актів, призначених для судового застосування, і їх обов'язок керуватися прийнятими конституційними судами рішеннями.

Особлива юридична сила рішень органів конституційної юстиції, яка відрізняє їх від актів судів загальної юрисдикції і зближує з актами законодавства, визначається також тим, що рішення цих органів у конкретних справах набувають характеру юридичного прецеденту. Необхідно зазначити, що інститут юридичного прецеденту за рубежом поширюється лише на обмежений перелік видів конституційного провадження. Так, в Австрії прецедентне значення надається рішенням Конституційного суду: а) з питань, що стосуються спорів про компетенцію; б) у справах про вибори в Національну раду "при повторному проведенні виборів виборчі комісії зв'язані фактами і правовими оцінками, з яких Конституційний суд виходив у своєму рішенні". У ФРН значення юридичного прецеденту мають рішення Федерального Конституційного суду у провадженнях: а) про ущемлення публічними властями конституційних прав — відповідно до параграфу 95.1 Закону про Федеральний Конституційний суд якщо скарга на порушення Основного Закону задовольняється, то у своєму рішенні "Федеральний Конституційний суд, Німеччини може одночасно вказати, що будь-яка, подібна оскарженій, дія якщо вона повторюється, буде вважатись порушенням Основного Закону"; б) при прийнятті рішень за позовами про конституційність законів земель, які подаються общинами (об'єднаннями общин) у зв'язку з порушенням землями їх права на самоуправління, на основі п. 4 ст. 93(1) Основного закону Федеральний Конституційний суд Німеччини може одночасно вказати, що будь-яка, подібна оскарженій, дія, якщо вона повториться, буде вважатись порушенням Основного Закону ФРН⁷.

Наступна ознака актів органів конституційного контролю — це їх обов'язковість. На обов'язковість рішень і висновків Конституційного Суду України вказує ст. 150 Конституції України: "обов'язкові до виконання на території України, остаточні і не можуть бути оскаржені; ст. 69 Закону України "Про Конституційний Суд України": "в рівній мірі обов'язкові до виконання". Частина друга ст. 70 Закону визначає, що у разі необхідності Конституційний Суд України може визначити у своєму рішенні, висновку порядок і строки їх виконання, а також покласти на відповідні державні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку. Суд має право зажадати від відповідних органів письмового підтвердження виконання рішення, додержання висновку Конституційного Суду України (ч. 3 ст. 70 Закону)⁸. Тобто обов'язковість притаманна будь-якому рішенню Конституційного Суду України. Однак необхідно зазначити, що коло суб'єктів, для яких рішення Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання, законодавчо не визначено. Можна припустити, що якщо це рішення (висновок) про конституційність або про офіційне тлумачення, то воно є обов'язковим для всіх суб'єктів права, крім випадків, коли у справі є конкретні сторони⁹.

Аналізуючи законодавство зарубіжних країн про конституційну юрисдикцію, можна констатувати, що положення про обов'язковість рішень конституційних судів закріплюються як на законодавчому рівні взагалі, так і у спеціальному законі про Конституційний Суд. Так, у Законі про Федеральний Конституційний суд ФРН норма про обов'язковість його рішень для передбачених Основним Законом федеральних органів і органів земель, а також для судів і

⁷ Овсепян Ж.И. Акты органов судебного (квазисудебного) конституционного контроля (на материалах Австрии, Италии, Испании, Франции, ФРН) // Государство и право. — 1994. — № 4. — С. 120.

⁸ Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 р. // ВВР. — 1996. — № 49. — Ст. 272.

⁹ Тесленко М.В. Судебный конституционный контроль в Украине. — К., 2001. — С. 257.

відомств закріплена як загальний припис для всіх видів конституційних судочинств (параграф 31.1 Закону ФРН від 12 березня 1951 року)¹⁰. За законодавством Республіки Білорусь рішення Конституційного Суду повинні бути розглянуті органами і особами, яким вони адресовані з обов'язковим направленням відповідей у встановлений ним строк (ст. 10 Закону "Про Конституційний Суд Республіки Білорусь")¹¹.

Не менш важливою ознакою актів органів конституційної юстиції є їх остаточність. У більшості зарубіжних країн передбачено загальне правило про принципову недопустимість подання скарг на рішення конституційних судів. Як правило, цей принцип закріплено на конституційному рівні. Однак, існують певні виключення. У деяких країнах самі конституційні суди в окремих випадках, передбачених законодавством, можуть переглядати свої рішення або давати пояснення до них. Так, у ФРН рішення Федерального конституційного суду щодо позбавлення особи конституційних прав і свобод може бути переглянута ним, якщо з моменту винесення цим судом останнього рішення пройшов рік, а також якщо повторне клопотання проти одного й того ж суб'єкта ґрунтується на нових фактах.

Допускається перегляд своїх рішень Конституційним судом Республіки Молдова і Конституційною Радою Республіки Казахстан. Свої рішення вони можуть переглядати за власною ініціативою у випадках відкриття нових, суттєвих для предмету звернення обставин, а також у зв'язку зі зміною норми Конституції, на підставі якої було прийнято рішення. Заслуговує на увагу одна особливість рішень Конституційної ради Республіки Казахстан. Не зважаючи на їх остаточність і на те, що вони не підлягають оскарженню, правом вето стосовно рішень Ради володіє Президент Республіки Казахстан, який є гарантом сталості Конституції, прав і свобод людини і громадянина (п. 2 ст. 40 Конституції Казахстану). Відповідно до п. 4 ст. 73 Конституції Президент Республіки Казахстан може внести свої заперечення відносно рішення Конституційної ради, які перемагаються двома третинами голосів від загальної кількості їх членів. У протилежному випадку рішення Конституційної ради вважається неприйнятним, і конституційне провадження припиняється. Заперечення вносяться не пізніше, як у десятиденний термін із дня одержання Президентом Республіки Казахстан тексту рішення Конституційної ради¹².

Конституційний Суд України може відкрити нове провадження у справі при виявленні нових обставин у справі, які не були предметом його розгляду, але які існували на час розгляду і прийняття рішення або дачі висновку в справі (ст. 68 Закону України "Про Конституційний Суд України").

За законодавством України юридична сила рішень Конституційного Суду України про визнання акту неконституційним не може бути переможена повторним прийняттям того ж акта, що теж є підтвердженням обов'язковості і остаточності рішень Конституційного Суду України.

Обов'язковість і остаточність рішень Конституційного Суду України зумовлюють правові наслідки. Зокрема, правові акти, визнані неконституційними, втрачають силу. В цьому випадку Конституційний Суд України виступає як "негативний законодавець". Звідси випливає, що рішення Конституційного Суду про неконституційність того чи іншого акта саме по собі є самодостатнім, оскільки воно приймається уповноваженим Конституцією України органом. Ці акти не вимагають додаткового видання правових актів органами законодавчої і виконавчої влади, які б підтверджували відміну неконституційного акта. Визнання нормативного акта або окремих його положень такими, що не відповідають Конституції України, повинно зобов'язувати

¹⁰ Овсепян Ж.И. Акты органов судебного (квазисудебного) конституционного контроля (на материалах Австрии, Италии, Испании, Франции, ФРН) // Государство и право. — 1994. — № 4. — С. 120.

¹¹ О Конституционном Суде Республики Беларусь: Закон Республики Беларусь от 30.03.1994 г. // Ведомости Верховного Совета Республики Беларусь — 1994. — № 15. — Ст. 220; Ведомости Национального собрания Республики Беларусь. — 1997. — № 25-26 — Ст. 465.

¹² Конституции государств Европы: В 3 т. / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. — М.: Норма, 2001. — Т.2. — С. 188.

відповідний орган відмінити даний акт або його положення і, відповідно, стати підставою відміни у встановленому порядку положень інших нормативних актів, які базуються на акті або положенні акта, визнаного неконституційним. На жаль, на сьогоднішній день такі юридичні наслідки рішень Конституційного Суду України на законодавчому рівні не закріплені.

На відміну від актів про конституційність акти офіційного тлумачення правових норм мають свої особливості. Серед вчених-юристів немає єдиної точки зору щодо нормативної природи даних актів. Одні вважають, що при розгляді справ про тлумачення Конституційний Суд може здійснити всі необхідні заходи для забезпечення належної реалізації положень Конституції, включаючи їх нормативну конкретизацію. Те, що рішення Конституційного Суду у справах про тлумачення можуть мати нормативну природу є очевидним. Ці рішення можна назвати "квазіномами" (щоб не вступати у протиріччя з теорією розподілу влад), що зовсім не зменшує їх загальнообов'язкового характеру, а лише створює передумови до наступного визнання їх фактичного статусу — статусу норм права.¹³ Інші вчені вважають, що не можна визнавати нормативність актів Конституційного Суду України, і, насамперед, рішень про офіційне тлумачення, виходячи із принципів, покладених в основу самої Конституції. «Визнання за цими рішеннями не лише юридичної, але й нормативної природи призвело б до того, що Конституційний Суд України був би поставлений над всім державним механізмом і навіть над самою Конституцією України»¹⁴.

На нашу думку, оскільки нормативне визначення тлумачення у законодавстві України відсутнє, можливим є для Конституційного Суду України, виходячи з його завдань, користуватись деяким простором у тлумаченні, здійснюючи всі необхідні заходи щодо забезпечення належної реалізації положень Конституції України. У випадку введення Конституційним Судом України нових правил офіційне тлумачення не може розглядатись як втручання у компетенцію законодавчої влади чи як порушення принципу розподілу влад.

Як вважає В.П. Тихий, рішення Конституційного Суду України про нормативне тлумачення — це інтерпретаційний акт. Воно має нормативний зміст, оскільки містить норми — роз'яснення, але не є нормативно-правовим актом. Адже головною функцією останніх є встановлення нових норм права, відміна або зміна раніше діючих. Такої функції, такої якості рішення Конституційного Суду України про нормативне тлумачення не мають¹⁵.

На думку В.А. Гергелійника, юридична сила актів тлумачення повністю залежить від об'єкта тлумачення. Якщо тлумачення закону може бути змінено Верховною Радою через зміну закону, то тлумачення Конституції може бути скореговане лише після зміни норми Основного закону держави. І хоча акти тлумачення Конституційного Суду України мають деякі ознаки нормативності (мають загальнодержавний обов'язковий характер), однак вони не можуть розглядатись як самостійні джерела права. Вони є інтерпретаційними актами, мають допоміжний характер і можуть бути застосовані лише у зв'язку із застосуванням відповідної норми¹⁶.

З такою думкою не можна погодитись, оскільки не завжди акт Конституційного Суду України про офіційне тлумачення застосовується як невід'ємна частина норми, яка тлумачиться. Це пов'язано з тим, що той чи інший нормативно-правовий акт може відмінитись, змінюватись чи призупинятись. Однак правові позиції Конституційного Суду України, сформульовані в актах про офіційне тлумачення, при відміні цього акта можуть виступати в якості правової основи для

¹³ *Эбзеев Б.С.* Толкование Конституции Конституционным Судом Российской Федерации: теоретические и практические проблемы // Государство и право. — 1998. — № 5. — С. 8.

¹⁴ *Шаловал В.М.* Становлення конституційної юрисдикції в Україні // Правова держава: Щорічник наукових праць. — К., 1998. — Вип. 9. — С. 113.

¹⁵ *Тихий В.* Право тлумачення Конституційним Судом України та правова природа його рішень // Вісник Конституційного Суду України. — 2001. — № 1. — С. 67.

¹⁶ *Гергелійник В.А.* Правові проблеми становлення і функціонування конституційної юстиції України: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — К., 2000. — С. 14.

прийняття взамін старого нормативно-правового акта або ж положення нового акта і потребують аналогічного офіційного роз'яснення, а отже, може зберегтись і значення офіційних роз'яснень Конституційного Суду України.

В питанні про наслідки рішень про офіційне тлумачення Конституційного Суду України в діючому законодавстві немає юридичної визначеності. Саме рішення про офіційне тлумачення Конституції і законів України не зумовлює втрату сили певними актами або окремими положеннями, як це відбувається з рішеннями про конституційність законів і інших нормативно-правових актів. Однак воно може стати підставою для судового оскарження в судах загальної юрисдикції певних рішень, дій, якщо при їх винесенні дані органи або посадові особи керувались неправильно інтерпретацією своїх повноважень, які суперечать офіційному тлумаченню, даному Конституційним Судом України. Як вже зазначалось, офіційне тлумачення не може існувати саме по собі, застосовуватись самостійно, без положень Конституції України, які інтерпретуються. В даному випадку акти Конституційного Суду України за своєю юридичною силою не поступаються Конституції¹⁷. Тут необхідно згадати про ієрархічність актів правової системи України. Як відомо, за своєю юридичною силою вони знаходяться у певному підпорядкуванні, оскільки мають свою систему послідовності. Очолює цю ієрархію Конституція — Основний Закон України, який має вищу юридичну силу, далі йдуть закони і підзаконні акти. Рішення про офіційне тлумачення, будучи певною мірою частиною Конституції України, є вищими за своєю юридичною природою і тому повинні стояти в ієрархії нормативних актів над законами.

Суттєве значення для визначення юридичної природи актів органів конституційної юстиції мають особливості їх дії у часі. Насамперед це стосується рішень про конституційність нормативних актів. За основу аналізу тут можна взяти такі критерії: час вступу в дію і зворотна сила рішень цих органів.

Час вступу в силу рішень органів конституційного контролю в зарубіжних країнах, як правило, пов'язаний із днем їх офіційного опублікування або може бути визначений у самому рішенні. В Австрії ці рішення набирають законної сили з дня їх офіційного оприлюднення, в Італії та Іспанії — з дня, наступного за днем оприлюднення. Крім того, в Іспанії дані рішення стають обов'язковими для судів загальних та інших судів з того часу, як вони дізнаються про них, а для сторін — із дня повідомлення про ці рішення¹⁸. Відповідно до п. 1 ст. 161 Конституції Республіки Словенія, якщо Конституційний Суд виносить рішення про неконституційність закону, його дія припиняється повністю або в певній частині. Дія закону припиняється негайно або в термін, встановлений Конституційним Судом. Вказаний термін не повинен перевищувати одного року¹⁹. Відповідно до п. 3 ст. 190 Конституції Республіки Польща рішення Конституційного трибуналу вступає в силу в день опублікування, однак Конституційний Трибунал може визначити інший термін втрати обов'язкової сили нормативним актом. Цей термін не може перевищувати вісімнадцяти місяців, коли мова йде про закон, а коли мова йде про інший нормативний акт, то дванадцяти місяців²⁰.

Що стосується часу вступу в силу рішень Конституційного Суду України, то законодавець чітко не сформулював цей момент. Відповідно до частини другої ст. 152 Конституції України закони, інші правові акти чи їх окремі положення, визнані неконституційними, втрачають силу з

¹⁷ Тесленко М.В. Судебный конституционный контроль в Украине. — К., 2001. — С. 273.

¹⁸ Кельман М. Підсумкові акти конституційної юрисдикції зарубіжних країн: їх юридична природа // Право України. — 2000. — № 10. — С. 126.

¹⁹ Конституции государств Европы: В 3 т. / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. — М.: Норма, 2001. — Т. 3. — С. 197.

²⁰ Конституции государств Европы: В 3 т. / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. — М.: Норма, 2001. — Т. 2. — С. 721.

дня прийняття Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність. Зі ст. 67 Закону України “Про Конституційний Суд України” випливає, що моментом вступу в силу рішень Конституційного Суду України вважається день, коли офіційно обнародуються рішення та висновки Конституційного Суду України. Рішення і висновки Конституційного Суду України підписуються не пізніше семи днів після їх прийняття і обнародуються на наступний робочий день після їх підписання, публікуються в журналі “Вісник Конституційного Суду України” і в інших офіційних виданнях. Відповідно до Указу Президента України “Про порядок офіційного обнародування нормативно-правових актів і вступу їх в силу” №503/97 від 10.07.1997 р. з наступними змінами офіційними друкованими виданнями України є журнали “Офіційний вісник України”, “Відомості Верховної Ради України” і газета “Урядовий кур’єр”. В п. 1 Указу Президента України “Про опублікування актів законодавства України” вказано, що акти Конституційного Суду України публікуються в інформаційному бюлетені “Офіційний вісник України”, який створений і видається Міністерством юстиції України. Відповідно до п. 6 Постанови Кабінету Міністрів України № 376 від 23.04.2001 р. “Про затвердження Порядку введення Єдиного державного реєстру нормативних актів і користування ними” до реєстру включаються рішення і висновки Конституційного Суду України²¹. Таким чином, включення актів Конституційного Суду України в Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів України і опублікування їх в офіційних виданнях свідчить також про їх нормативність.

У зв’язку з дослідженням юридичної природи актів органів конституційної юстиції необхідно також розглянути питання межі їх дії у часі. Законодавством окремих зарубіжних країн передбачається можливість зворотної дії в часі актів органів конституційної юстиції. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону Республіки Білорусь “Про Конституційний Суд Республіки Білорусь” нормативні акти, міжнародні договірні зобов’язання Республіки Білорусь, визнані Конституційним Судом неконституційними у зв’язку з порушення ними прав і свобод людини, вважаються такими, що не мають юридичної сили в цілому або в певній їх частині з моменту прийняття відповідного акта.

В Україні за загальним правилом закони й інші нормативно-правові акти зворотної дії в часі не мають, крім випадків, коли вони пом’якшують чи відмінюють відповідальність особи (частина перша ст. 58 Конституції України). Відповідно, рішення Конституційного Суду України не мають зворотної сили. Зокрема, Суд не має права у своєму рішенні (висновку) переглянути правовідносини, що склалися на основі неконституційного акта або окремого положення в минулому й існуючі до дня прийняття рішення.

Однак, відповідно до ст. 56 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Виходячи з даного положення, зворотню дію в часі повинні мати, на нашу думку, рішення Конституційного Суду України, якими визнані неконституційними закони та інші нормативно-правові акти або їх окремі положення, що спричинили або здатні спричинити матеріальну або моральну шкоду фізичним або юридичним особам. Яскравим прикладом необхідності законодавчого закріплення даного положення є зняття пільг із військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, які до сьогодні не повернуто, не зважаючи на наявність чотирьох рішень Конституційного Суду України щодо цього. Правова позиція Конституційного Суду України з питань обмеження пільг, компенсацій і гарантій військовослужбовців та працівників правоохоронних органів полягає в тому, що комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення їх соціального захисту

²¹ Офіційний вісник України. — 2001. — № 17. — С. 332.

та їхніх сімей зумовлений не втратою працездатності, безробіттям або відсутністю достатніх засобів для існування (ст. 46 Конституції України), а особливістю професійних обов'язків, пов'язаних із ризиком для життя та здоров'я, певним обмеженням конституційних прав і свобод, у тому числі права заробляти матеріальні блага для забезпечення собі і своїй сім'ї рівня життя, вищого за прожитковий мінімум. Здійснення таких заходів не залежить від розміру їх доходів чи наявності фінансування із бюджету, а має безумовний характер²².

Ще одним прикладом завдання матеріальної та моральної шкоди актами органів державної влади є зменшення щорічної грошової допомоги інвалідам війни, всупереч вимогам ст. 2 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", згідно з якою права та пільги для ветеранів війни і членів їх сімей, встановлені раніше законодавством України і законодавством колишнього Союзу РСР, не можуть бути скасовані без їх рівноцінної заміни (частина друга); нормативні акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які обмежують права і пільги ветеранів війни, передбачені цим Законом, є недійсними (частина третя)²³. Проте ст. 44 Закону України "Про Державний бюджет України на 2004 рік" розміри такої допомоги було зменшено, прийняття Конституційним Судом України відповідного рішення бажаного результату не дало. І хоч рішення Конституційного Суду України має вищу юридичну силу і повинно беззаперечно виконуватись усіма суб'єктами правовідносин, проте і Закон України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" обмежив інвалідів війни у виплатах всупереч рішенням Конституційного Суду України і Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту".

Виходячи з викладеного, на нашу думку, необхідно на законодавчому рівні закріпити межі дії рішень Конституційного Суду України, вказавши при цьому, що їх дія поширюється на майбутнє, за виключенням випадків визнання неконституційними актів органів державної влади, які порушують права і свободи людини або завдають чи можуть завдати матеріальної або моральної юридичним та фізичним особам.

Отже, дослідження особливостей актів Конституційного Суду України дає всі підстави стверджувати, що вони мають нормативно-правову природу, передбачають регулювання найважливіших суспільних відносин, розраховані на всіх учасників правовідносин або їх певну частину, а також на багаторазове застосування при правовому регулюванні відповідних суспільних відносин. Обов'язковість і остаточність рішень Конституційного Суду України свідчить про їх вищу юридичну силу, оскільки вона не може бути переможена повторним прийняттям акта, визаного Судом неконституційним, жоден орган держави не вправі приймати правові акти, що суперечать офіційним роз'ясненням Конституційного Суду України. В цьому єдиний орган конституційного контролю в Україні виступає як «негативний» законодавець. Разом із тим рішення Суду про офіційне тлумачення, будучи частиною Конституції України, є обов'язковими для всіх суб'єктів правозастосування. На їх основі вивіряються всі інші рішення, що приймаються органами держави. Вони здійснюють певний вплив на формування конституційно-правової доктрини, виступаючи в даному випадку "позитивним" законодавцем. Вища юридична сила актів Конституційного Суду України свідчить про їх пріоритет над іншими актами.

Однак, сьогодні існує потреба вдосконалення законодавчої регламентації юридичної природи актів Конституційного Суду України.

²² Рішення Конституційного Суду України від 06.07.1999 р. № 8-рп/99 у справі щодо права на пільги; від 20.03.2002 р. № 5-рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій; від 17.03.2004 р. № 7-рп/2004 у справі про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів; від 01.12.2004 р. № 20-рп/2004 у справі про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій // Вісник Конституційного Суду України. — 2004. — № 2. — С. 8-12; Вісник Конституційного Суду України. — 2004. — № 6. — С. 31.

²³ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. // ВВР. — 1993. — № 45. — Ст. 425.

По-перше, необхідно визначити час вступу в силу рішень Конституційного Суду України, оскільки на сьогодні дане питання врегульовано не зовсім чітко. Відповідно до частини другої ст. 152 Конституції України закони, інші правові акти чи їх окремі положення, визнані неконституційними, втрачають силу з дня прийняття Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність. Зі ст. 67 Закону України “Про Конституційний Суд України” випливає, що моментом вступу в силу рішень Конституційного Суду України вважається день, коли офіційно обнародуються рішення та висновки Конституційного Суду України.

По-друге, потребує більш чіткого врегулювання питання наслідків рішень Конституційного Суду України, і, зокрема, рішень про офіційне тлумачення, оскільки такі рішення, будучи певною мірою частиною Конституції України, є вищими за своєю юридичною природою і тому повинні стояти в ієрархії нормативних актів над законами. Стосовно наслідків рішень Конституційного Суду України про неконституційність нормативно-правових актів, то, на нашу думку, доцільно було б законодавчо закріпити положення про те, що визнання нормативного акта або окремих його положень такими, що не відповідають Конституції України, зобов’язує відповідний орган відмінити даний акт або його положення, і, відповідно, є підставою відміни у встановленому порядку положень інших нормативних актів, які базуються на акті або положенні акта, визнаного неконституційним.

По-третє, потрібно законодавчо визначити коло суб’єктів, на яких повинні поширюватись обов’язковість і остаточність рішень Конституційного Суду України, зазначивши, що рішення (висновок) про конституційність або про офіційне тлумачення є обов’язковим для всіх суб’єктів права, крім випадків, коли у справі є конкретні сторони.

По-четверте, необхідно більш чітко визначити межі дії рішень Конституційного Суду України, зазначивши, що їх дія поширюється на майбутнє, за виключенням випадків, визнання неконституційними актів органів державної влади, які порушують права і свободи людини або завдають чи можуть завдати матеріальної або моральної юридичним та фізичним особам.

Вдосконалення правового регулювання юридичної природи Конституційного Суду України дасть змогу їм займати вище місце в ієрархії нормативно-правових актів України, підвищить авторитет Конституційного Суду України та надасть йому більше можливостей для забезпечення конституційної законності в державі.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 2 від 21 вересня 2005 року)*

